

EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR URBANE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Alina BEJENARI, studentă,
Facultatea de Științe Reale, Economice și ale Mediului,
Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți
Conducător științific: Victor CAPCELEA, dr., lector univ.

Abstract: *The study is a synthesis of the scientific materials published in the field, use of data from the National Archive of the Republic of Moldova and the National Bureau of Statistics. The purpose is to analyze the dynamic evolution of urban settlements in the Republic of Moldova, having as main objectives: researching the evolution of urban settlements, accumulation of statistical data on urban settlements, highlighting the typological particularities of urban settlements and generalizing data on their dynamics in the Republic of Moldova.*

Keywords: *administrative-territorial division, town, urbanization rate, Republic of Moldova.*

Conform Legii Nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, teritoriul este organizat sub aspect administrativ din următoarele unități administrativ-teritoriale: raioane, orașe și sate [12].

Orașul este o unitate administrativ-teritorială în care majoritatea resurselor de muncă este ocupată în activități neagricole cu un nivel diversificat de dotare și echipare, exercitând o influență socioeconomică semnificativă asupra zonei înconjurătoare. Orașul în care își are sediul consiliul raional este numit oraș-reședință [12].

La începutul secolului al XIX-lea, pe teritoriul dintre râurile Prut și Nistru al Principatului Moldovei, existau deja o serie de târguri sau orașe. Utilizarea cu aceeași semnificație a acestor doi termeni este adecvată, deoarece „în documentele epocii medievale din Moldova (secolele XIV-XVIII) așezările de tip urban sunt întâlnite sub două denumiri: *târguri* sau *orașe*” [14, p. 62].

Prima lucrare științifică în care se găsește o bogată informație despre orașele (târgurile) Moldovei este monografia „Descrierea Moldovei” (1716), elaborată de Dimitrie Cantemir [7]. În lucrarea dată, târgurile și cetățile Moldovei sunt descrise pe regiuni și ținuturi. Printre cele mai vechi cetăți și târguri ale Moldovei este menționat „târgușorul Lăpușna”, care devine centrul ținutului. În acest ținut se amintește de „Chișinău”, un târgușor mic situat pe râul Bâc (fig. 1).

În ținutul Orhei, principalul centru este „Cetatea Orheiului”, așezată pe râul Răut. În ținutul Soroca este menționată cetatea de scaun a ținutului (Soroca), „așezată în câmp, lângă coline, pe Nistru”. În Moldova de Sus, este evidențiată cetatea Hotinului, „o cetate pe Nistru față în față cu Cămenița” (fig. 1).

Pe parcursul perioadei 1774-1859, populația urbană a Moldovei apusene (Basarabia) crește de la 5,4% la 22,2% [20, p. 7], fapt care demonstrează dimensiunea tranziției urbane a acestui teritoriu. De asemenea, pe parcursul anilor 1774-1859, numărul de târguri în Moldova apuseană a crescut de la 18 la 82 [20, p. 7] sau de 4,5 ori.

Unele dintre aceste târguri erau tinere de tot, cu statut de târg obținut de curând. Bunăoară, târgul Fălești a fost întemeiat prin hrisovul din 10 mai 1793 al domnului Mihai Suțu [3], iar târgul Telenești – prin hrisovul lui Alexandru Callimachi din 20 decembrie 1796 [10, p. 30]. Aceste târguri, ca și alte numeroase târguri și târgușoare apărute în Principatul Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, s-au format în satele cu iarmaroace și târguri periodice, care, cu sprijinul proprietarilor și al domniei, au devenit permanente [16, p. 9]. Deși contribuiau la prosperarea schimburilor comerciale, puține dintre aceste târguri au evoluat și s-au menținut ca așezări urbane, rămânând într-un stadiu de dezvoltare semiurbană.

În componența raialelor, pe lângă cetățile cu garnizoane turcești, ființau orașele Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și Ismail. În limitele raialelor mai erau și târgurile Briceni, Lipcani, Reni sau Tomarova, iar în Bugeac – Căușeni. La începutul războiului ruso-otoman din anii 1806-1812, administrația militară rusă de ocupație a trecut localitățile din fostele raiale turcești și din Bugeac în subordinea Divanului Moldovei.

În Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812, este indicat un număr de 17 orașe pe teritoriul dintre Prut și Nistru, anexat la Imperiul Rus, fără a fi nominalizate: în ținutul Codru – un oraș, în ținutul Orhei – trei orașe, în ținutul Soroca – patru orașe, în ținutul Hotin – trei orașe, în ținutul Bender – patru orașe, în ținutul Reni sau Tomarova – un oraș și în ținutul Ismail – un oraș [23]. Orașele nenominalizate sunt cele menționate mai sus: în ținutul Codru – târgul Leova; în ținutul Orhei – târgurile Chișinău, Orhei și Telenești; în ținutul Soroca – târgurile Soroca, Bălți, Rașcov și Otaci; în ținutul Hotin – orașul Hotin și târgurile Briceni și Lipcani; în ținutul Bender – orașele Bender, Akkerman, Chilia și târgul Căușeni; în ținutul Reni sau Tomarova – târgul Reni sau Tomarova; în ținutul Ismail – orașul

Figura 1. Harta Moldovei în lucrarea „Descriptio Moldaviae”

Sursa: [7]

Ismail (numit Tucikov prin dispoziția imperială din 14 octombrie 1812 [24]). La aceste 17 așezări urbane mai trebuie adăugat și târgul Fălești din ținutul Iași, unitate administrativ-teritorială neindicată în tabelul cu date statistice din regulament.

Deși în provincia anexată erau 18 așezări de tip urban, în actele oficiale rusești, emise după data de 2 octombrie 1812, este atestat un număr mult mai redus de localități cu statut de oraș. De exemplu, în proiectul de organizare a administrației civile a Basarabiei, elaborat în februarie 1814 din ordinul lui I.M. Harting, guvernatorul civil interimar al Basarabiei, sunt enumerate doar șase orașe: Chișinău, Bender, Hotin, Akkerman, Chilia și Ismail [23]. După V. Jukov, din momentul încorporării Basarabiei de către Rusia, orașele recunoscute oficial erau următoarele: Ismail, Akkerman, Hotin, Bender, Reni și Chilia [22, p. 44]. În realitate, localitatea Reni i s-a acordat statut de oraș după deschiderea aici, în 1819, a Tribunalului Comercial din Basarabia. Până atunci a avut calificativul de târg (în rusește *mestečko*).

Printre orașele enumerate de V. Jukov [22] lipsește Chișinăul, ceea ce este inacceptabil, deoarece el devine, de la 2 octombrie 1812, centrul administrativ al Basarabiei, fiind numit oraș în actele provenite, din acest moment, de la oficialități. În plus, chiar în ziua de 2 octombrie 1812, când a intrat în exercițiul funcțiunii de guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturza a instituit în Chișinău poliția urbană [4], specifică, conform legislației rusești, orașelor din imperiu. În raportul din 19 mai 1813, Scarlat Sturza i-a comunicat împăratului că, în calitate de reședință permanentă a guvernatorului civil și a instituțiilor provinciale, el „a ales orașul Chișinău” [5]. Ulterior, la 30 noiembrie 1812, Scarlat Sturza a instituit organe polițienești și în orașele Hotin, Bender, Akkerman, Ismail și Chilia.

Astfel, în anul răpirii teritoriului dintre Prut și Nistru, autoritățile imperiale au recunoscut titlul de oraș a șase localități, în timp ce pe celelalte târguri le-a trecut la categoria localităților rurale.

La 27 aprilie 1818, aflându-se în târgul Bălți și aducându-i-se vestea despre nașterea nepotului său, împăratul Alexandru I acordă acestui târg de pe Răut statut de oraș.

În Regulamentul cu privire la organizarea administrativă a Basarabiei din 29 aprilie 1818 sunt enumerate orașele desemnate în calitate de reședințe ținutale: Hotin, Bălți, Chișinău, Bender, Akkerman, și Ismail [24]. Numai orașul Chilia nu era centru administrativ. Relevăm și faptul că, prin prevederile acestui regulament, Chișinăului nu i s-a acordat statut de oraș, precum se susține în istoriografie [22, p. 44], ci a fost declarat în mod oficial oraș de reședință al provinciei, calitate pe care o avea, realmente, de la 2 octombrie 1812. Acordându-i-se statut de oraș și târgului Reni, după deschiderea aici, în 1819, a Tribunalului Comercial din Basarabia, numărul orașelor se ridică la 8. Acest număr de orașe se menține până la 26 septembrie 1830, când, prin decret imperial, târgul Leova devine oraș în legătură cu transferarea aici a administrației ținutale din orașul Ismail [28]. Însă Leova a fost oraș un timp scurt din următorul motiv. La 18 decembrie 1835, în Basarabia intervine ultima modificare administrativ-teritorială din prima jumătate a secolului al XIX-lea: târgurile Orhei și Soroca, devenind centre județene, sunt declarate orașe, iar administrația județului Leova este trecută în târgul Frumoasa, căruia i se schimbă denumirea în orașul Cahul, la fel și județului i se schimbă denumirea în Cahul [25].

Așadar, către mijlocul secolului al XIX-lea, în Basarabia existau 11 orașe: Akkerman (Cetatea Albă), Bălți, Bender (Tighina), Cahul, Chilia, Chișinău, Hotin, Ismail, Orhei, Reni și Soroca.

De menționat că, din anul 1840, în Basarabia a început să existe un tip rusesc de localități, numite *suburbii* (sau *foburguri*; în rusește *posad*). Potrivit explicației dată de lingvistul rus Vladimir Dal, termenul în cauză semnifică [21]:

- Așezare situată în apropierea unui oraș.
- Târg, sat comercial.

Sensul cuvântului este dat și într-o sursă enciclopedică: localitate, predominant cu caracter comercial-industrial, așezată în preajma unui oraș sau separat de acesta [27, coloana 104]. Specificul acestui tip de localități constă și în faptul că locuitorilor din ele li se acorda dreptul să treacă în tagma mic-burghezilor sau în cea a negustorilor, categorii sociale proprii orașelor din Imperiul Rus.

La mijlocul anilor '50 ai sec. al XIX-lea, câteva orașe din Basarabia își pierd statutul administrativ urban (Briceni, Rezina, Otaci și Căușani), fapt determinat de politica de selecție a așezărilor urbane, care, pe cuprinsul Imperiului Rus, era mai riguroasă, iar o parte dintre așezările rurale devin centre de polarizare urbană (Comrat, Ceadâr-Lunga).

În *Condica liuzilor* din 1803 [9] sunt atestate ca târguri șase localități amplasate în Moldova din stânga Prutului: Orhei, Telenești, Chișinău, Bălți, Movilău (Otaci) și Mahalaua de la Pânzăreni (numită ulterior Fălești). În această perioadă, calitatea de târg o mai aveau și așezările Leova, Soroca și Rașcov, deși în această condică lipsește în dreptul lor mențiunea târg.

Primul foburg din Basarabia a devenit Vâlcovul, prin decretul imperial din 18 aprilie 1840, până la această dată având statut de sat [6]. Iar în conformitate cu decizia Comitetului de Miniștri al Rusiei, aprobată de împărat la 4 iunie 1841, s-au adăugat încă trei foburguri: Popușoi, Șaba și Turlachi, care până în acest an au făcut parte din componența orașului Akkerman [26]. În urma instituirii acestor trei unități administrative, s-a redus, evident, numărul populației Akkermanului.

Deci, pe durata primei jumătăți a secolului al XIX-lea, numărul orașelor de pe întinderea dintre Prut și Nistru a variat de la 18 orașe și târguri, existente până în anul 1812, la 6 orașe, admise, în 1812 (fig. 2), de către administrația țaristă, ca, ulterior, cifra respectivă să se majoreze, treptat, până la 11. Desigur, această particularitate creează dificultăți în procesul de examinare a evoluției demografice de ansamblu în mediul urban al Basarabiei.

Figura 2. Așezările urbane ale Basarabiei în perioada anului 1812

Sursa: [20]

Pe parcursul sec. al XIX-lea pe acest teritoriu au apărut câteva orașe, care aveau, de regulă, funcții comerciale și meșteșugărești. Printre ele se includ localitățile Briceni, Lipcani, Fălești și Leova. La acel moment ele aveau mai mult un aspect rural [8].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, un rol important în apariția și dezvoltarea orașelor pe teritoriul Basarabiei a avut extinderea rețelei de transport feroviar. Aceasta a contribuit la intensificarea dezvoltării economice (or. Ungheni) și la apariția unor noi orașe (Ocnița). Cele mai multe orașe au apărut în a doua jumătate a sec. al XX-lea, când are loc procesul intens de industrializare. În unele localități se construiesc importante obiective industriale (fabrici de conserve, de vinificație, de zahăr etc.). Astfel, în această perioadă primesc statut de oraș localitățile Edineț, Cupceni, Glodeni, Nisporeni. De asemenea, la apariția de noi așezări urbane din bazinul r. Prut continuă să influențeze extinderea căilor ferate (orașele Cantemir și Iargara) sau construcția unor importante obiective industriale (or. Costești) [8, p. 36].

Lucrarea lui Zamfir Arbure [2] conține informații foarte valoroase despre particularitățile istorice, geografice, economice și demografice ale orașelor și târgurilor din Basarabia, menționând existența a 11 orașe (inclusiv 8 capitale de județ) și 27 de târguri. În 1923 pe teritoriul Basarabiei existau 9 orașe (capitale și reședințe de județ) și 49 de târguri.

La mijlocul secolului al XIX-lea în Basarabia existau 11 orașe: Akkerman (Cetatea Albă), Bălți, Bender (Tighina), Cahul, Chilia, Chișinău, Hotin, Ismail, Orhei, Reni și Soroca. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, numărul orașelor de pe întinderea dintre Prut și Nistru a variat de la 18 orașe și târguri, existente până în anul 1812, la 6 orașe, admise, în 1812, de către administrația țaristă, ca, ulterior, cifra respectivă să se majoreze, treptat, până la 11 [14].

În anul 1930 rețeaua de orașe din Basarabia era constituită din 2 municipii reședință de județ (Chișinău, Bălți), 5 orașe reședință de județ (Soroca, Orhei, Bender, Cahul, Izmail) și 9 orașe (Rezina-Târg, Fălești, Călărași-Târg, Leova, Comrat, Bolgrad, Reni, Chilia Nouă și Vâlcov) (fig. 3).

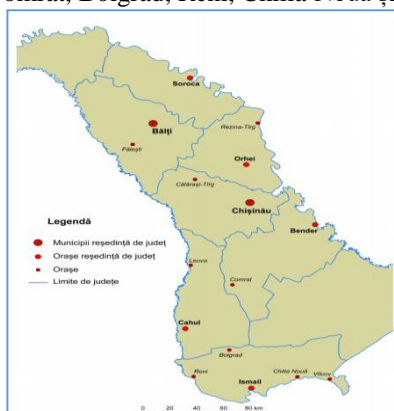

Figura 3. Rețeaua de orașe din Basarabia, anul 1930

Sursa: [11]

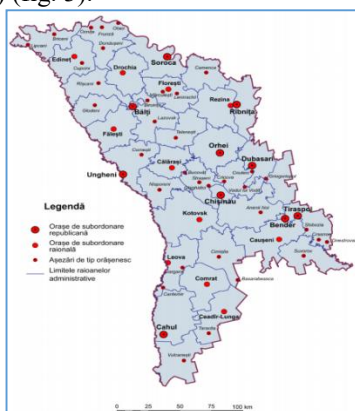

Figura 4. Rețeaua de orașe în RSSM, anul 1973

Sursa: [11]

Pe parcursul secolului al XX-lea, rețeaua urbană a republicii noastre, îndeosebi în a doua jumătate a secolului, odată cu dezvoltarea industriei a crescut rapid și numărul populației urbane (fig. 4). În perioada anilor 1950-2003 acest indicator a crescut de cinci ori [15, p. 64].

Conform Legii Nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova [12], rețeaua urbană a Republicii Moldova este constituită din 66 de așezări, dintre care: 11 municipii și 55 de orașe (tab. 1).

Tabelul 1. Ierarhizarea, pe ranguri, a localităților urbane existente în Republica Moldova [12]

Rangul	Statutul localității	Numărul de localități
0	municipiu, capitală	1
I	municipiu	2
II	municipiu	8
III	oraș	55
TOTAL localități urbane		66

Din punct de vedere regional, o densitate mai mare este caracteristică pentru Regiunea de Nord și în cea Centrală. Pe când o rețea mai puțin densă este specific Regiunii de Sud (fig. 5).

Figura 5. Harta așezărilor urbane din Republica Moldova în anul 2016
Sursa: [18]

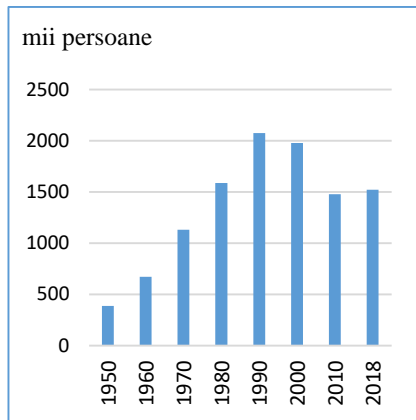

Figura 6. Evoluția numerică a populației urbane din Republica Moldova (mii pers.)
Sursa: [1], [18], [19]

În prezent, pe teritoriul țării noastre sunt în total 66 de localități urbane, dintre care 11 municipii. În dinamica numărului populației așezărilor urbane ale Republicii Moldova constatăm o creștere în perioada anilor 1950 – 2000, când numărul total al populației urbane a crescut de la 388 mii locuitori la 2074 mii locuitori, sau de 5,9 ori. Ulterior începând cu anul 1990, numărul populației urbane din Republica Moldova s-a redus treptat la 1476 mii locuitori în anul 2010 (fig. 6).

Conform rezultatelor Recensământului Populației și al Locuințelor 2014, orașele cu cea mai numeroasă populație din Republica Moldova sunt: Chișinău în care au fost recenzați 339 079 de persoane (estimați 532 513), urmat de orașul Bălți cu

97 930, Ungheni – 30 804 și Cahul – 30 018 locuitori. În același timp, orașul Cantemir este centrul raional cu cel mai mic număr al populației – 3 429, urmat de orașul Șoldănești – 5 883 de locuitori.

La nivel regional, cel mai înalt grad de urbanizare în Republica Moldova o are Regiunea din stânga Nistrului (58%). Au statut de așezare urbană 9 localități (Tiraspol, Tighina, Râbnîța, Dubăsari, Dnestrovsc, Camenca, Grigoriopol, Slobozia, Crasnoe), dintre care una este municipiu – Tiraspol.

Concluzii:

1. Conform Legii Nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, rețeaua urbană a Republicii Moldova este constituită din 66 de așezări, din care: 11 municipii și 55 de orașe.
2. Primele așezări urbane din Republica Moldova au apărut încă din perioada medievală, odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului (Chișinău, Bălți, Orhei, Lăpușna, Tiraspol), iar în alte cazuri ele au apărut ca rezultat al construcției cetăților de apărare (Soroca, Tighina, Orhei).
3. La ora actuală, pentru Republica Moldova este caracteristic procesul de depopulare, care a afectat, în mare măsură, nu numai spațiul rural, dar și cel urban. Reducerea maximă a efectivului populației este caracteristică pentru orașele Florești, (17,2%), Edineț (15,5%), Soroca (13,5%), Orhei (13,1%).
4. Așezările urbane ale republicii se diferențiază după diverse criterii, dintre care se remarcă: numărul populației, funcțiile lor socio-economice, după mărime și funcție.
5. În dinamica numărului populației așezărilor urbane ale Republicii Moldova constatăm o creștere în perioada anilor 1950 – 2000, când numărul total al populației urbane a crescut de la 388 mii locuitori la 2074 mii locuitori sau de 5,9 ori. Ulterior, începând cu anul 1990, numărul populației urbane din Republica Moldova s-a redus treptat la 1476 mii locuitori în anul 2010.
6. La nivel regional, cel mai înalt grad de urbanizare în Republica Moldova o are Regiunea din stânga Nistrului (58%), unde au statut de așezare urbană 9 localități (Tiraspol, Tighina, Râbnîța, Dubăsari, Dnestrovsc, Camenca, Grigoriopol, Slobozia, Crasnoe), dintre care una este municipiu – Tiraspol.

Bibliografie:

1. Anuarul statistic al Republicii Moldova = Статистический ежегодник Республики Молдова = Statistical Yearbook of the Republic of Moldova / Biroul Naț. de Statistică al Rep. Moldova; col. red.: Vitalie Valcov (președinte) (et al.). Chișinău: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2018. 465 p. ISBN 978 9975-53-928-9.
2. ARBURE, Zamfir. *Basarabia în secolul al XIX-lea*. București: tip. Acad. Română, 1898. 790 p.
3. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 6, inv. 1095, f. 226.
4. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 2, inv. 1, d. 2, f. 1; d. 10, f. 10.
5. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 2, inv. 1, d. 65, f. 52.
6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 6, inv. 8, d. 9, f. 4; F. 122, inv. 2, d. 5, f. 1.
7. CANTEMIR, D. *Descriptio Moldaviae*. Bucuresci: Typographia Curtii, 1872. 154 p.
8. CHIRICĂ, Lazăr, BEJAN, Iurii. Unele aspecte privind rețeaua de așezări urbane din bazinul r. Prut. In: *Revista științifică a Universitatii de Stat din Moldova*. 2009, nr. 6 (26), p. 35-38. ISSN 1857-1735.

9. Condica liuzilor pe 1803. In: *Uricariul*. VII. Iași, 1886, p. 241-395.
10. COSTĂCHESCU, Mihai. *Satul și târgul Telenești din județul Orhei. Schiță istorică*. Iași, 1930. 30 p.
11. CUJBA, Vadim. *Evoluția orașelor mici și mijlocii din Republica Moldova prin prisma geografiei economice*. Chișinău: Știința, 2015. 120 p. ISBN 9975-58-141-2.
12. Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova Nr. 764-XV din 27.12.2001. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.01.2002, nr.16/53.
13. MATERIALELE Recensămintelor din anii 1816 - 2014.
14. MÂTCU, Matei, SOCHIRCĂ, Vitalie. *Geografia umană a Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2002. 200 p. ISBN 9975-61-158-3.
15. MÂTCU, Matei, SOCHIRCĂ, Vitalie. *Geografia umană a Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2003. p.58-68. ISBN 9975-61-159-8.
16. NEGRUȚI, E. *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova. 1800-1859*, Iași, 1997. p. 9.
17. SOCHIRCĂ, Vitalie, MÂTCU, Matei. *Geografia umană a Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2010. 144 p. ISBN 9975-61-565-5.
18. SOCHIRCĂ, Vitalie, MÂTCU, Matei. *Geografia umană a Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2016. 144 p. ISBN 9975-61-999-8.
19. STATISTICA teritorială, 2019.
20. ȚURCĂNAȘU, Georghe. *Evoluția și starea actuală a sistemului de așezări din Moldova*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2006. 62 p. ISBN 10973-7603-75-3.
21. ДАЛЪ, В. *Толковый словарь живого великорусского языка*, С.-Петербург-Москва, том III, coloana 856.
22. ЖУКОВ, В. И. *Города Бессарабии 1812-1861 годов*. Кишинёв, 1964. 252 стр.
23. *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета* (том III). Кишинёв, 1868. стр. 108-121.
24. *Полное собрание законов Российской империи* (том XXXV). С.-Петербург, 1830. стр. 223.
25. *Полное собрание законов Российской империи* (Собрание второе, том X, отделение второе). С.-Петербург, 1856. стр. 1189.
26. *Полное собрание законов Российской империи* (том XVI). С.-Петербург, 1842. стр. 500.
27. *Энциклопедический словарь Т-ва „Бр. А. и И. Гранат и К“*, 7-е издание, Москва, том 33. М.: Изд. тов. А. Гранат и К°, 1916. 420 стр.